

Knoz, Tomáš

Literatura

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [51]-72

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123610>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Literatura

Pobělohorské konfiskace

Dějiny pobělohorských konfiskací začaly být sepisovány prakticky zároveň s jejich vlastním průběhem, když si jich v rámci komponování životopisu císaře Ferdinanda II. povšiml František Kryštof Khevenhüller.²⁷

Pobělohorské konfiskace však ani v moderní historiografii zdaleka nejsou tématem, které by zůstalo historickou literaturou opomenuto. Přesto až dosud chybí moderní práce, jež by použitou metodou přesáhla pouhý pozitivisticky pojatý záznam provinění a trestů. Charakteristickým rysem dosavadního bádání o pobělohorských konfiskacích je jeho přísné geografické vymezení po jednotlivých zemích a malá snaha o nalezení styčných bodů, které by mohly pomoci objasnit představy Ferdinanda II. a jeho předních dvorských rádců o budoucí podobě habsburské monarchie.²⁸ Druhým charakteristickým rysem je relativně malá snaha výraznějším způsobem porovnat výzkum o pobělohorských konfiskacích s analogickým výzkumem o potrestání předchozích nebo pozdějších mohutných povstání a vzpour proti autoritě panovníka a státu.²⁹

Starší práce na téma pobělohorských konfiskací, jež vznikaly během druhé poloviny 19. a na počátku 20. století, obvykle stály na pomezí mezi historickou analýzou, edicí pramenů a prostým soupisem konfiskovaných

(27) Dílo Františka Kryštofa Khevenhüllera bylo v různých podobách vydáno několikrát KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Leipzig 1636; Týž: *Ferdinandische Jahrbücher*. Leipzig 1778–1781; Týž: *Conterfet Cusferstich*. Leipzig 1721. V plném znění vyšlo s takřka stoletým zpožděním od doby svého vzniku. KHEVENHÜLLER, F. CH.: *Annales Ferdinandei*. Leipzig 1721–1726. Jediným důsledným „moderním“ zpracováním tohoto díla, vytvářejícím zároveň první velký životopis Ferdinanda II., je kniha Friedricha Hurtera, napsaná v polovině 19. století. Dokazuje, že v žádném životopise tohoto habsburského císaře nemůže chybět analýza nebo alespoň popis stavovského povstání a jeho následného potrestání. HURTER, F.: *Geschichte Kaisers Ferdinands II. und seiner Eltern*. Schaffhausen 1850–1864.

(28) Do jisté míry se o porovnání situace v Rakousích se situací v Čechách pokusil Rudolf Wolkan. WOLKAN, R.: *Die Achtung der Horner Konföderierten und die Konfiskation ihrer Güter*. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation und des Ständewesens in Niederösterreich. Wien 1913. (Disertační práce.)

(29) Uvedené mezery v našich znalostech o pobělohorských konfiskacích připomněl nedávno i Jaroslav Pánek. PÁNEK, J.: *Absolutismus, habsburská monarchie a české země na konferenci v Lipsku*. ČCH 101, 2003, s. 483–486, zde s. 484. Srov. též KNOZ, T.: *Die Konfiskationen nach 1620 in der (erb)länderübergreifenden Perspektive*. Thesen zu wesentlichen Wirkungen, Aspekten und Prinzipien des Konfiskationsprozesses. (V tisku.)

osob a jejich statků, pořízeným na základě přepisu historických seznamů nebo shromážděním potřebných dat z různých typů pramenů a jejich statistickým zhodnocením. Analogické práce v této době vznikaly prakticky pro všechny habsburské země, které byly konfiskacemi zasaženy. Měly sice velmi rozdílnou kvalitu, nicméně postup jejich autorů vykazoval celou řadu shodných rysů.³⁰

Za prototyp studie o pobělohorských konfiskacích je možno považovat komentovanou edici, jejímž autorem byl Christian d'Elvert. Týkala se pobělohorských konfiskací na Moravě a vyšla v řadě „*Schriften der historisch-statistischen Sektion*“ v souvislosti s dějinami třicetileté války, moravského povstání a jeho potrestání.³¹ D'Elvertova práce je velmi rozsáhlou edicí různých dobových dokumentů, jež nicméně postrádá náležitý kritický aparát a ucelenější komentář.³² V oblasti pobělohorských konfiskací se d'Elvert omezil na nepřilíš kvalitní edici moravského konfiskačního a úpadkového protokolu z let 1623–1624. Byl to dokument, který sestavila exekuční komise, nominovaná císařem Ferdinandem II., a jenž měl obsahovat úplný seznam konfiskovaných osob, jejich majetku, výše trestu, ohodnocení konfiskovaných statků a popřípadě také jméno osoby, která majetek koupila nebo převzala. Navíc šlo o typ pramene, který s největší pravděpodobností v této podobě měl obdoby a paralely v okolních zemích, které byly také zasaženy konfiskačním procesem. Také tato část je uvedena bez komentáře a bez kritického aparátu, je pouze opatřena abecedním seznamem konfiskovaných statků. V závěrečné poznámce editor uvádí, že vyšel ze šesti rukopisů, uložených ve sbírkách Františkova muzea jeho historicko-statistické sekce.³³ D'Elvert zdůraznil, že opisy protokolu,

(30) Uvedené charakteristice nejlépe odpovídají práce Tomáše V. Bílka a Josefa Zukala, které (ačkoliv byly údaje v nich obsažené získávány i z jiných – a v případě Bílka především z jiných – pramenů) metodicky vycházejí z postupu autorů českého a slezského konfiskačního protokolu. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. Praha 1882–1883; ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace 1620–1630*. Pokutování provinilé šlechty v Krnovsku, Opavsku a Osoblažsku po bitvě bělohorské a po vpádu Mansfeldově. Praha 1916.

(31) D'ELVERT, CH. (ED.): *Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreißigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhundert*. Schriften der historisch-statistischen Sektion. Bd. 16. Brünn 1867; TYŽ (ED.): *Weitere Beiträge zur Geschichte der böhmischen Länder im siebzehnten Jahrhundert*. Schriften der historisch-statistischen Sektion. Bd. 17. Brünn 1868.

(32) Některé dokumenty, obsažené v d'Elvertově edici, posléze znovu vydal František Hrubý. HRUBÝ, F. (ED.): *Moravské korespondence a akta z let 1620–1636*. I–II. Brno 1934–1937. Ani tato edice ovšem není komentovaná, nicméně Hrubého pohled na bělohorské období na Moravě je zřejmý z jiných prací tohoto autora, především z rozsáhlé monografie o osobnosti Ladislava Veleny ze Žerotína. HRUBÝ, F.: *Ladislav Velen ze Žerotína*. Praha 1930.

(33) Mělo by tedy jít o rukopis, který je dnes uložen ve Sbírce rukopisů Františkova muzea Moravského zemského archivu. MZA BRNO, G II, Sbírka Františkova muzea, inv.

kteřé měl k dispozici, jsou často neúplné, a proto nelze čerpat z jediného dokumentu, který by eventuálně bylo možné označit za původní originál.³⁴ Nejvýznamnější prací o konfiskačním procesu se stala monografie Tomáše V. Bílka *Dějiny konfiskací v Čechách* z roku 1882, jež původně podle autorových vlastních slov vznikala jako pokračování jeho sepsání dějin jezuitského řádu v Čechách.³⁵ V mnohém vědomě navazovala na práci d'Elvertovu, byť Bílek svému předchůdci vytknul celou řadu metodologických i věcných chyb a nepřesností.³⁶ Autor k tématu přistoupil pracovním, nicméně relativně jednoduchým pozitivistickým způsobem.³⁷ Nejprve provedl analýzu konfiskací v kontextu dobové politické a náboženské situace. Hned v první větě úvodu ke knize problém označil za „nešťastný spor náboženský“. V úvodní stati se Tomáš V. Bílek zabýval dokonce i konfiskacemi, které v průběhu stavovského povstání uskutečnilo české stavovské direktorium a od nichž posléze císař Ferdinand II. do určité míry odvozoval nutnost provést konfiskace vlastní. Stejně tak se ale

č. 370, Konfiskační a úpadkový protokol moravský. V Moravském zemském archivu je však uloženo ještě více exemplářů tohoto dokumentu, které si ve sledované době i v pozdějších obdobích z nejrůznějších důvodů požívala celá řada institucí a jednotlivců a později i historiků. Hned několik exemplářů je uloženo ve Sběrce rukopisů. MZA BRNO, G 10, Sběrka rukopisů, inv. č. 140, Konfiskační a křidový protokol statků zabavených na Moravě povstalcům z r. 1623. Opis z 18. stol., něm. TAMTÉŽ, inv. č. 147, Konfiskační a křidový protokol statků zabavených na Moravě povstalcům na Moravě z let 1622–1624. Opis ze 17. století. TAMTÉŽ, inv. č. 376, Konfiskační neboli křidový protokol statků zabavených povstalcům na Moravě „Ex archivo Sarensi“, 17. stol. TAMTÉŽ, inv. č. 470, Konfiskační a křidový protokol statků zabavených povstalcům na Moravě. Opis ze 17. století. TAMTÉŽ, inv. č. 473, Konfiskační a křidový protokol statků zabavených dvorní komorou povstalcům na Moravě. Opis ze 17. století.

(34) Za původní originál by teoreticky bylo možno považovat exemplář z Rodinného archivu Dietrichsteinů, inzerovaný i v inventáři tohoto fondu. Dnes se ovšem příslušné dokumenty pod uvedenou signaturou nenacházejí a je zde zachován pouze rejstřík ke konfiskačnímu protokolu. MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 393, kart. 132. OBRŠLÍK, J. – ŘEZNÍČEK, J. – VOLDÁN, V.: *Rodinný archiv Dietrichsteinů*. Sv. 1. Brno 1979, s. 194–195.

(35) Bílek uvádí celý svůj rozsáhlý spis slovy: „Hodlaje pokračovati ve spisování dějin ‚Tovaryšstva Ježíšova a působení jeho v zemích království Českého‘, jichž I. část I. 1873 tiskem jsem vydal, a pátraje po pramenech spolehlivých, týkajících se statkův, jichž Jesuité po bitvě bělohorské v Čechách nabyli, shledal jsem, že jsou velmi nesprávné seznamy...“ BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. V.

(36) Bílek hodnotí d'Elvertovu edici konfiskačního a úpadkového protokolu moravského jako „velmi nesprávnou“. D'Elvert si podle jeho názoru nepovšiml a do svého vydání nezpracoval ani opravy, které provedl Riegger. Bílek sám podle svých slov vyšel ze studia četných materiálů, včetně zemských desek. Za svůj zdroj konfiskačního protokolu českého, jehož struktury se přidržuje, potom uvádí exempláře v „Císařské universitní knihovně, oddělení Kynských“ a v „Knihovně musea českého“. TAMTÉŽ, s. V.

(37) Podobným způsobem Bílek kritizoval také další ze starších záznamů o konfiskacích, tzv. *Rieggers Materialien zur Statistik Böhmens*. Heft 6, 9, 10, 12. Prag 1788.

zabýval konfiskacemi, které prováděli ještě před Bílou horou císařští velitelé, jakmile jejich oddíly vstoupily na půdu dominií některého z císařových odpůrců. Stručně analyzoval přípravu konfiskačního procesu ze strany císařských orgánů podobně i práci vyšetřovací a exekuční komise. Vedle šlechtického majetku se zabýval také konfiskacemi ve městech a nepomněl se soustředit ani na problematiku dluhů, jistin a různých finančních operací, které s českými konfiskacemi souvisely. Pojetí Tomáše V. Bílka, na rozdíl přístupu některých jeho následovníků, v tomto ohledu nelze ani v nejmenším považovat za nevyvážené nebo ideologicky zbarvené. Ve druhé, značně rozsáhlé části se Tomáš V. Bílek pokusil o vytvoření soupisu potrestaných osob, včetně záznamu o druhu a výši jejich potrestání. Vytvořil zároveň seznam majetku, který jim byl konfiskován, a v některých případech i záznam o jeho dalších osudech, včetně vyjmenování pozdějších nabyvatelů konfiskovaných statků. V zásadě tedy Bílek napodobil přístup, který uplatňovali již konfiskační komisaři při původním sepisování zabavených a postátněných majetků.³⁸

Roku 1916 vydal Josef Zukal v ediční řadě Historický archiv monografii o pobělohorských konfiskacích ve Slezsku, respektive na Opavsku a Krnovsku, ve které napodobil postup Tomáše V. Bílka. Zukal podobně jako Bílek věnoval dostatek prostoru komentářům, v nichž popsal dobové reálie a zabýval se také prací vyšetřovací a konfiskační komise. Zukalova práce sice metodologicky nepředstavuje ve srovnání s Bílkem zásadní změnu, je však materiálově velmi důsledná. Zachycuje složitost konfiskačního procesu, jež byla v porovnání s Čechami dána nejen specifickým postavením Slezska v rámci zemí Koruny české, ale také přímým vlivem opavského knížete Karla z Liechtensteina a olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina. Soupis konfiskovaných osob sestavil Josef Zukal analogickým způsobem, jako to pro Čechy učinil Bílek. Počet konfiskovaných byl samozřejmě podstatně nižší, nežli tomu bylo v Čechách. Josef Zukal se i této části své studie zhostil s velkou pečlivostí a shromážděný materiál opatřil i náležitými citacemi z předchozích edic a literatury, které mimo jiné usnadňují vytvoření si představy o souvislostech konfiskací ve Slezsku s obdobnými procesy v Čechách a na Moravě.³⁹

Přibližně ve stejné době, jako psal Zukal pojednání o pobělohorských konfiskacích ve Slezsku, se stal předmětem historického výzkumu také obdobný proces v rakouských zemích. Roku 1913 na Vídeňské univerzitě

(38) Je pozoruhodné, že práce Tomáše V. Bílka o pobělohorských konfiskacích v Čechách i přes svůj nepochybný význam zcela absentuje v Kutnarově a Markově přehledu dějin českého a slovenského dějepiscetví. KUTNAR, F. – (MAREK, J.): *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. II. Praha 1977.

(39) ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace*.

vznikla objemná disertační práce Rudolfa Wolkana „*Die Ächtung der Horner Konföderierten und die Konfiskationen ihrer Güter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation und des Ständewesens in Niederösterreich*“.⁴⁰ Wolkan tímto spisem založil tradici, která se později v rakouské historiografii alespoň do určité míry rozvinula a která vnímala povstání v rakouských zemích i následné konfiskace především jako náboženskou otázku a jako střet mezi dvěma znepřátelenými konfesními tábory. Pracovní postup i rozvržení Wolkanovy práce se dosti podstatně liší od postupu, který v Čechách uplatnil Bílek. Jeho práce má méně statistický či přehledový charakter, ale naopak se více zaměřuje na vysvětlení okolností pobělohorských konfiskací a na vystižení dobového kontextu. Řeší například otázku vývoje konfesní struktury dolnorakouských stavů jako celku i jednotlivých šlechtických rodů a jejich dlouhodobého vztahu k panovnické dynastii, resp. posunu v podobě tohoto vztahu ve chvíli, kdy se Habsburkové rozhodli k prosazení protireformace v zemi. Pokouší se také o vytvoření přehledu konfiskovaných statků a jejich ekonomického stavu. Dále se (podobně jako Zukalova monografie) podrobně zabývá činností konfiskační komise, průběhem konfiskací na jednotlivých statcích, majetkovým postavením rebelů či dalšími osudy konfiskovaných dominií. Ve svém textu přitom Rudolf Wolkan často, byť ne zcela důsledně, přistupuje ke srovnání rakouských podmínek se situací v Čechách a na Moravě. Ani Wolkanova práce se ovšem nezabavila určitých dobových znaků, na které bylo upozorněno již v souvislosti s díly Christiana d'Elverta, Tomáše V. Bílka nebo Josefa Zukala. Ve srovnání s Bílkem mohl přitom Wolkan při zpracovávání materiálu využít stejné výhody jako Zukal, totiž že konfiskace v Dolních Rakousích ani zdaleka nenabývaly takového rozsahu jako konfiskace v Čechách, a autor se proto ve svém rozboru přece jen nemusel vyrovnávat se zpracováním rozsahem takřka nezvládnutelného množství materiálu.⁴¹

(40) WOLKAN, R.: *Die Ächtung der Horner Konföderierten und die Konfiskation ihrer Güter. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation und des Ständewesens in Niederösterreich*. Wien 1913. (Disertační práce.)

(41) V Rakousku má jistou tradici zkoumání dějin protestantismu, jemuž byl již na počátku 20. století věnován jeden speciální časopis (*Jahrbuch für die Geschichte des Protestantismus in ehemaligen und neuen Österreich*). Klasické přehledové práce, které by například odpovídaly dílům Františka Hrubého pro Moravu, se totiž podstatně více věnují protestantské a reformované šlechtě nežli šlechtě katolické, ačkoliv ani ta nezůstala zcela nepovšimnuta. Ze starších autorů se katolické i protestantské šlechtě věnoval především Victor Bibl. BIBL, V.: *Die katholischen und protestantischen Stände in Niederösterreich im 17. Jahrhundert*. JbLkN. Neue Folge 2, 1903, s. 165–323. K rakouské protestantské šlechtě a protestantismu jako celku srov. též REINGRABNER, G.: *Die Bedeutung der Reformation für das Land unter der Enns*. JbLkNÖ. Neue Folge 62, 1996, s. 389–417; TÝZ: *Der österreichische Protestantismus im Zeitalter der Renaissance*. In: *Renaissance in Österreich*. Wien 1974, s. 404–423.

Podobným způsobem, jako kdysi Christian d'Elvert, se při zpracování Moravského konfiskačního a úpadkového protokolu vydal v letech 1919–1920 také Jindřich Slovák. Nejdříve to bylo v útlé brožurce vydané v Brně roku 1919 jako čtvrtý svazek řady „Sbírka časových spisů“ a posléze ještě jednou v Kroměříži roku 1920. Bylo to v době vzniku samostatné Československé republiky a Jindřich Slovák svou edici pojal jako způsob vyrovnání se s poraženou rakousko-uherskou monarchií. O dokumentu hovoří jako o důkazu „žaláře pobělohorského“. Období po roce 1620 považuje za osudovou ránu, která byla způsobena právě pobělohorskými konfiskacemi. Náboženský princip byl v jeho pojetí propojen s principem národnostním, pojímaným ovšem do značné míry ahistoricky. Celých dvě stě let podle jeho formulací uplynulo naplano. „Ve vědě, umění v projevech vyšší duševní činnosti na Moravě nastala poušť. Není možno se ubrániti trpkému úsměvu, když dějepisci chtějí naznačiti kulturní život na Moravě v 17. a 18. století. Marná, bolestná práce. Lid náš nejevil života, nebylo na Moravě ani věd, ani umění, to byla pomsta osudu za konfiskace. Noví majitelé statků a nová vláda nemohla se ujati v zemi různorodé a přes fysickou a peněžní moc živořila. Počátkem 19. století probouzejí se ku příkladu Francie nejnižší vrstvy lidové, koncem tohoto století je český živel u nás na postupu a počátkem století 20. dochází svobody kulturní, hospodářské a politické.“⁴² Ačkoliv jeho práce vznikly o více jak třicet let později než vydání Christiana d'Elverta, nepřesahují je svojí kvalitou. V době publikování první verze svého vydání konfiskačního a úpadkového protokolu Slovák zřejmě nebyl ani obeznámen s předchozí d'Elvertovou edicí. Svědčí o tom zmínka v původním Slovákově rukopisném textu, který byl předlohou pro brněnské zkrácené vydání protokolu z roku 1919. Autorovo tvrzení, že moravský konfiskační a úpadkový protokol dosud nebyl v úplném znění vydán, bylo přeškrtnuto redaktorem a v tištěném vydání se již neobjevilo.⁴³ Slovák se navíc při vydávání protokolu dopustil celé řady chyb a nepřesností, a to jak při přepisování jmen konfiskovaných osob a jejich statků, tak i při interpretaci pramene. Kritický aparát v jeho edicích zcela

(42) Národnostní princip se projevil i v dalších Slovákových slovech: „Po konfiskacích jakoby se pokrov rozprostřel po celé zemi. Mnoho vzácných rodů a hlav odešlo nám do ciziny. Postupně zaváděn centralistický absolutismus vídeňský, lid násilně přidřžen k víře katolické, třebaže činnost kardinála Dietrichsteina a Otců Jesuitů se vyznačovala nekřesťanským sobectvím a nebyla s to, aby víře katolické zjedнала sympatie u lidu nábožensky utlačeného. Na všechna místa správní nejrůznějších odvětví dosazování byli Němci, buďto z poněmčených měst královských nebo z cizích zemí anebo z rodů domácích, které jazyka našeho nepěstovaly a s lidem robotným se nestýkaly...“ SLOVÁK, J. (ED.): *Moravský konfiskační protokol z r. 1623*. Kroměříž 1920, s. 4–5.

(43) Moravský konfiskační a úpadkový protokol. Rukopis Jindřicha Slováka, fol. 1.

chybí.⁴⁴ Rok nato vydal Jindřich Slovák stejný pramen ještě jednou, tentokrát v úplnosti, s obsáhlejším komentářem a bez největších chyb jako „*Moravský konfiskační protokol z roku 1623*“. Ani tato komentovaná edice ovšem nebyla podstatným krokem v poznání konfiskačního procesu na Moravě a nepředstavovala ani pokrok v metodologickém zvládnutí tématu.⁴⁵

Důležitou změnu v bádání o moravských konfiskacích v českých zemích přinesl až František Hrubý, který se ve studiích o konfiskačních protokolech a o moravské šlechtě ve dvacátých letech 20. století pokusil o vyhodnocení oceňovacích protokolů kvantitativní metodou. Podle Františka Kutnara šlo vlastně o jistý doplněk k jeho rozsáhlé práci „*Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI.*“ a k drobnější studii „*Selské a panské inventáře v době předbělohorské*“.⁴⁶ Všechny uvedené studie měly ukázat obraz hospodářských a politických dějin předbělohorské Moravy, jejíž nadějný vývoj byl přerván porážkou stavovského povstání. Vedle toho uplatnil velké faktografické znalosti českých a moravských dějin bělohorského období i pekařovské školení v hospodářských, politických a náboženských dějinách.⁴⁷ Nesoustředil se tedy jako jeho předchůdci na moravský konfiskační protokol, ale na dokumenty, které sepisovala určená taxační komise na základě svých osobních průzkumů na jednotlivých konfiskovaných panstvích, které se nacházely v tehdejšími Dietrichsteinském archivu v Mikulově mezi dokumenty ke správě Moravy v letech 1621–1636. Výsledkem jeho bádání proto bylo poznání dosud více méně opomíjených stránek konfiskačního procesu, tedy některých jeho vnitřních souvislostí.⁴⁸ František Hrubý mohl na moravském materiálu velmi detailně analyzovat činnost taxační komise, které lze vzhledem zažitému a obecně platnému principu oceňování pozemkového majetku do značné míry vztáhnout i na poměry v jiných částech monarchie. Kromě toho mu uvedený materiál umožnil vytvořit podstatně přesnější představu o finanční hodnotě konfiskovaného majetku, jeho struktuře a případném poškození válkou. Zároveň byl podstatným pramenem pro sestavení seznamu moravské šlechty, a to jednak podle jejího majetku, jednak podle jejího náboženského vyznání.⁴⁹

(44) SLOVÁK, J. (ED.): *O konfiskovaných statcích na Moravě*. Brno 1919.

(45) SLOVÁK, J. (ED.): *Konfiskační protokol moravský z roku 1623*. Kroměříž 1920.

(46) HRUBÝ, F.: *Z hospodářských převratů českých v století XV. a XVI.* ČČH 30, 1924, s. 205–236, 433–469; HRUBÝ, F.: *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*. ČČH 33, 1927, s. 124–149.

(47) KUTNAR, F. – (MAREK, J.): *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. II, s. 271–274.

(48) HRUBÝ, F.: *Odbady konfiskovaných moravských velkostatků*, s. 124–149.

(49) Na svoji starší stať o moravské šlechtě ostatně František Hrubý v článku o odhadech

V meziválečném období pokračovalo bádání o pobělohorských konfiskacích také v Rakousku. Metodologicky obvykle vycházelo z tradice, kterou založil Rudolf Wolkan. Také v Rakousku totiž vycházela část společnosti z představy, že protestantství chránilo svého druhu demokratičnost stavovského systému proti nástupu katolického absolutismu. Toto bádání bylo podobně jako v českých zemích založeno na preferenci politických a náboženských principů. Ve srovnání s dobově obvyklým českým pohledem na danou problematiku mu tedy chybělo pouze aplikování národnostního pohledu. Výzkum o úloze stavovského povstání v rakouských zemích a o sporech mezi protestantským a katolickým táborem uvnitř rakouské stavovské obce se soustředil především kolem časopisu *Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und neuen Österreich*, kde na uvedené téma ve druhé polovině třicátých let publikoval především Ignaz Hübel. Jeho základní statí o potrestání povstání proti císaři Ferdinandovi II. byl článek „*Die Ächtungen von Evangelischen und die Konfiskationen des protestantischen Besitzes im Jahre 1620 in Nieder- und Oberösterreich*“.⁵⁰ Autor postupuje podobným způsobem jako Wolkan, tzn. že vysvětluje zmíněný politický postup stavů náboženskými motivy. Činí tak na menším prostoru, takže se jeho studie v některých místech stává pouhým seznamem podpisů pod konfederací nebo soupisem konfiskovaných osob z řad rakouských stavů a jejich statků. Studie Ignaze Hübela se ovšem vyznačuje také některými pozoruhodnými motivy, jež je v rakouském prostředí možno považovat za nové. Hübel si uvědomuje, že konfiskace jsou také do značné míry ekonomickým a finančním procesem. Podobně jako Josef Zukal nebo František Hrubý, také on seznamuje s působením finančních úřadů a úředníků a s jejich funkcí v pobělohorských konfiskacích.⁵¹ Ani ve své druhé stati v témže periodiku, nazvané „*Die 1620 in Nieder- und Oberösterreich politisch kompromittierten Protestanten*“, nepřekročil stín metody, použité již d'Elvertem. Je to abecední seznam rakouských šlechticů, kteří patřili k protestantským stavům, v očích císaře se kompromitovali během stavovského povstání a byli proto potrestáni konfiskací. Ze shromážděného materiálu mimo jiné jasně vyplývá mylnost představy o tom, že právě z rakouského prostředí se do českých zemí dostává protireformace. Rakouská šlechta měla naopak v pobělohorském

odkazuje. Upozorňuje také na moravský konfiskační protokol v d'Elvertově edici. HRUBÝ, F.: *Moravská šlechta roku 1619, její jmění a náboženské vyznání*. ČMM 46, 1922, s. 107–169.

(50) HÜBEL, I.: *Die Ächtungen von Evangelischen und die Konfiskationen protestantischen Besitzes im Jahre 1620 in Nieder- und Oberösterreich*. JbGGPÖ 58, 1937, s. 17–29.

(51) TAMTĚŽ, s. 21–22.

ském období analogické problémy, jaké je možno pozorovat v prostředí šlechtý české.⁵²

Ani po druhé světové válce téma pobělohorských konfiskací ze střeoevropské historiografie zcela nevymizelo. V padesátých ani šedesátých letech nevznikly žádné zásadní monografické práce o konfiskačním procesu, které by se svým rozsahem nebo strukturou mohly rovnat třeba práci Bílkové nebo Zukalové. Objevily se ovšem studie, které problematiku konfiskací kladly do kontextu s dalšími aspekty historického vývoje v období třicetileté války, většinou s politickými nebo náboženskými. Za příkladnou práci tohoto typu je možno považovat knihu rakouského historika Hanse Sturmbergera „*Georg Erasmus Tschernembl*“ z roku 1953, která navíc sledovanou problematiku rozšiřovala i na geografickém principu, tentokrát na oblast Horních Rakous. Sturmbergerova kniha byla především politickou biografií výrazného aktivisty hornorakouských nekatolických stavů, v souvislosti s jejich porážkou po roce 1620 si ovšem všimla i konfiskací jeho statků.⁵³ Příkladem podobného přístupu, byť z hlediska historiografie týkající se bělohorského období o něco méně zásadní prací, je kniha Heinricha Wurma „*Die Jörger von Tollet*“.⁵⁴

V Československu po druhé světové válce situace pokračování zpracování problematiky pobělohorských konfiskací zdánlivě nepřála. Bylo tomu především díky proměně zájmu historiků raného novověku, který se v souladu s marxistickým pojetím dějin i francouzskou strukturalistickou historiografií posunul od politických a duchovních dějin směrem k dějinám hospodářským a sociálním. Základními tématy české historiografie se proto stala prvotní akumulace kapitálu nebo hospodářská politika feudálního velkostatku.⁵⁵ Politické a ideové dějiny v této době byly poměrně ve značné míře ovlivněny ideologicky zabarvenými a zjednodušujícími formulacemi. Přesto i v tomto období vzniklo několik prací, které si pobělo-

(52) HÜBEL, I.: *Die 1620 in Nieder- und Oberösterreich politisch kompromittierten Protestanten*. JbGGPO 59, 1938, s. 45–62; 60, 1939, s. 105–125.

(53) STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembl*. Religion, Libertät und Widerstand. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation und des Landes ob der Enns. Linz – Köln – Graz 1953.

(54) WURM, H.: *Die Jörger von Tollet*. Linz – Graz – Köln 1955.

(55) Jako příklad lze uvést práce Aloise Míky, Josefa Války, Josefa Petráně nebo Františka Matějka. Dále studie Jiřího Jiráka, Jaroslava Novotného, Miroslava Jaroše apod. JAROS, M.: *K problému studia tzv. akumulace kapitálu v našich dějinách*. ČsČH 4, 1956, s. 447–462; MATĚJKA, F.: *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě*. Praha 1959; MÍKA, A.: *Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století*. Praha 1960; JIRÁSEK, J.: *Moravský venkov před Bílou borou*. ČMMus. Vědy společenské 48, 1963, s. 85–160; 49, 1964, s. 69–169; PETRÁŇ, J.: *Poddaný lid v Čechách před třicetiletou válkou*. Praha 1964; VÁLKA, J.: *Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě*. Praha 1962.

horských konfiskací alespoň zprostředkovaně všímaly a které v dané době byly pro vývoj uvažování o pobělohorských konfiskacích důležité. Snad nejvýznamnější z nich byla práce Františka Kavky „*Bílá hora a české dějiny*“, již je také možno považovat za jednu z interpretací a v níž autor konfiskace vnímal jako součást následků českého stavovského povstání, hospodářské pohromy stavovské opozice a jejích politických a národních důsledků.⁵⁶ Od sedmdesátých let ovšem především díky Josefu Válkovi a jeho syntetizujícím pracím do bádání o bělohorské době a s ní i o pobělohorských konfiskacích začaly dostávat antropologizující přístupy a metody, které i tento složitý historický proces vnímaly v poněkud jiném světle.⁵⁷

V poslední čtvrtině 20. století posunuly bádání o pobělohorských konfiskacích především práce Petra Čorneje pro Čechy a Františka Matějka pro Moravu. Ani jedna ze zmíněných publikací nereagovala bezprostředně na Válkovy podněty, obě se však rozešly se zjednodušujícím ideovým nazíráním problému. Zatímco Čornejova práce preferuje statistickou metodu, u Matějka jde spíše o pramenný pozitivistický výklad. Pro obě je navíc typické, že se procesu pobělohorských konfiskací nevěnují primárně, nýbrž v konkrétním kontextu. Petr Čornej tak činí v souladu s názvem a zaměřením sborníku, kde svou studii publikoval. Konfiskace pojímá jako jednu z příčin a součástí „proměn feudální třídy v Čechách“. František Matějka ve své poslední rozsáhlé monografii v kontextu dějin „*Moravy za třicetileté války*“.⁵⁸ Petr Čornej vědomě navázal na práci Tomáše V. Bílka, ačkoliv upozornil také na úskalí jeho práce. Především na nevyjasněnou

(56) František Kavka ve své jinak zajímavé a na solidním výzkumu založené knize rozděluje české historiky podle politického postoje na „rakouské“ (Tomek), „rakouštější“ (Rezek) a „pokrokové“ (Krofta). Jeho slovník používaný při interpretaci Bílé hory se příliš neliší od slovníku Jindřicha Slováka, např. když používá v souvislosti s konfiskacemi slova „ožebračování“ nebo „prodej za babku“. Konfiskace považuje za „hospodářskou pohromu stavovské opozice“, jež měla nejen politické, ale také národnostní důsledky. Zcela přesné není ani Kavkovo mínění, že se Ferdinand při potrestání povstání řídil výhradně radami španělských a jezuitských rádců. Na druhé straně považoval za hlavního autora myšlenky rozsáhlých konfiskací Viléma Slavatu. Samozřejmě je v jeho interpretaci přítomna také idea o cizí šlechtě a o posilění moci panstva na úkor rytířů. KAVKA, F.: *Bílá hora a české dějiny*. Praha 1962, s. 5–16, 235–242.

(57) Josef Válka například jako jeden z prvních upozornil na skutečnost, že změny způsobené válkou nebyly v české šlechtické společnosti ničím zcela novým, ale že pouze urychlovaly procesy, které měly počátek už v předbělohorské době. Zároveň upozornil na problematičnost příliš zjednodušujícího rozdělování pobělohorské šlechty na „starou“ a „novou“, popř. na „domácí“ a „cizí“. VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století*. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“. Praha 1983, s. 67–69. Dále srov. TÝŽ: *Přehled dějin Moravy*. II. Stavovská Morava (1440–1620). Praha 1987, s. 218–220; TÝŽ: *Dějiny Moravy*. II. Morava reformace, renesance a baroka. Brno 1995.

(58) ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*. AUC. Philosophica et Historica I. Studia historica 14, 1976, s. 165–194; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*. Praha 1992.

formu na pomezí mezi komentovanou edicí pramenů a literaturou, popř. na různou míru i kvalitu vytěžení různých pramenů. Stejně tak ovšem navázal na studie Aloise Míky a Františka Hrubého, především snahou zaznamenat majetkovou skladbu určité vrstvy obyvatelstva a převážně použitou kvantitativní metodou.⁵⁹ Čornej ovšem položil celou řadu základních otázek, které měly objasnit pozice české šlechty v době konfiskací: Jaké bylo majetkové a politické složení české šlechty, která se angažovala ve stavovském povstání? Ve kterých oblastech byla aktivita povstalecké šlechty největší? Jak velkou mírou mohli povstání ovlivňovat příslušníci cizích šlechtických rodů, které přicházely do Čech v průběhu 16. století? Které oblasti byly konfiskacemi postiženy nejvíce? Jak silné majetkové pozice získala po ukončení konfiskací „nová“ šlechta? Uvedené otázky je možno považovat za zásadní i čtvrtstoletí po uveřejnění Čornejovy studie, byť finanční zájmy šlechticů a jejich snahu propracovat se do majetnějších kategorií nebo k politické moci, jak to zdůrazňuje autor, nelze nepochybně považovat za jediný důvod jejich účasti v povstání. Petr Čornej se však pokusil vyhodnotit i další důležité aspekty pobělohorských konfiskací, např. účast na povstání a rozsah potrestání katolické šlechty nebo průběh jednotlivých vln konfiskací (první vlna konfiskací, konfiskace po saském vpádu, konfiskace po pádu Valdštejna) a přísnost či strukturu trestů po těchto jednotlivých vlnách.⁶⁰

František Matějek se ve své práci z roku 1992 na rozdíl od Petra Čorneje soustředil především na detailní popis soudního procesu a s ním svázaných jednání, jak je zaznamenal na základě zkoumání korespondence mezi kardinálem Františkem z Dietrichsteina a císařem Ferdinandem II., resp. císařskou dvorskou komorou ve Vídni v Rodinném archivu Dietrichsteinnů. Ani on se ovšem nepokusil o hlubší strukturální analýzu složitého konfiskačního procesu na Moravě nebo o jeho uvedení do širších střeoevropských souvislostí. Matějkův popis událostí je komponován přísně chronologicky a přesně se drží obsahu pramenů. Po metodické stránce svými výsledky tedy nikterak nepřekročil závěry prací a studií Františka Hrubého.⁶¹ Moravský materiál, který je navíc díky dietrichsteinskému ar-

(59) MIKA, A.: *Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období*. SH 15, 1967, s. 45–73; HRUBÝ, F.: *Odbady konfiskovaných moravských velkostatků*. ČMM 51, 1927, s. 124–149.

(60) Podle Petra Čorneje je v Čechách mezi povstalci jen část z nejbohatší šlechty a také jen část ze šlechty zcela nemajetné. Zdá se ovšem, že Čornej finanční důvody na straně účastníků povstání i na straně konfiskačních komisí přece jen poněkud přeceňuje. ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, s. 168–169, 176–178.

(61) Za největší přednost uvedené Matějkovy práce lze považovat detailnost a důslednost, s níž František Matějek ke sledované látce přistoupil a která v kontextu politického i vojenského dění na Moravě ve dvacátých a třicátých letech 17. století umožňuje pochopení složitého procesu.

chivu zachován v sevřené a relativně úplné formě, je předpokladem, aby bylo možno právě na případě Moravy ukázat modelový příklad pobělohorského konfiskačního procesu.⁶²

Téma pobělohorských konfiskací a s nimi spojených společenských proměn však nebylo na sklonku dvacátého století zcela opuštěno ani ruskou a německou historiografií. Otázky povstání z let 1618–1620, viny, odměny a trestu si při své práci na životopise císaře Ferdinanda II. pro biografickou řadu nakladatelství Styria povšiml Johann Franzl v kapitolách „Freunde und Feinde“ a „Poena et Praemium“. Otázce pobělohorských konfiskací samozřejmě věnoval relativně malý prostor několika stran. Promítl zde však subjektivitu pohledu výrazné historické osobnosti na dění v rozhodujícím okamžiku jejího života a vlády. Celý problém stavovského povstání, jeho potrestání i konfiskací se tak dostává do nové perspektivy, v nichž jednající osoby vystupují především vzhledem ke svému osobnímu vztahu k císaři.⁶³

Na oblast Svaté říše římské rozšířil sledovanou otázku Christoph Kampmann v knize „*Reichsrebellion und Kaiserliche Acht*“. O zaměření jeho výzkumu napovídá i podtitul „*Politische Strafjustiz im Dreißigjährigen Krieg und das Verfahren gegen Wallenstein 1634*“. Kampmann si povšiml všech důležitých sankčních a persekucních zásahů císaře Ferdinanda II. v Říši. Především se zaměřil na potrestání podporovatelů českého stavovského povstání, mezi nimiž hráli samozřejmě rozhodující roli kurfiřt Fridrich Falcký a Mansfeld. Dále se zabýval potrestáním Albrechta z Valdštejna, který byl podle Kampmanna vyhlášen za „notorického říšského rebela“ a podle toho s ním také bylo nakládáno. Jeho postup je možno označit za politickou

(62) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, především kapitola Potrestání povstání, s. 77–98.

(63) FRANZL, J.: *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*. Graz – Wien – Köln 1989, s. 167–177, 184–193. Podobný pohled je obsažen také ve stručné biografii kardinála Dietrichsteina, jež vzešla z pera Pavla Balcárka. Ani jedna z uvedených prací ovšem nedává vyčerpávající odpověď na otázku po osobním podílu těchto dvou významných organizátorů a účastníků konfiskačního procesu dostatečně. Vysvětlení vztahu ke konfiskacím navíc chybí v životopisech dalších dvou hlavních konfiskátorů, Karla z Liechtensteina a Albrechta z Valdštejna. To samozřejmě ztěžuje interpretaci pobělohorských konfiskací jako celku. BALCÁREK, P.: *Kardinál František z Dietrichštejna (1570–1636)*. Kroměříž 1990; HAUPT, H.: *Fürst Karl I. von Liechtenstein, Oberstbofmeister Kaiser Rudolfs II. und Vizekönig von Böhmen*. Hofstaat und Sammel-tätigkeit. Edition der Quellen aus dem liechtensteinischen Hausarchiv. Textband. Quellen und Studien zur Geschichte des Fürstenhauses Liechtenstein. 1/1. Wien – Köln – Graz 1983; JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*. Praha 1978. Předkládaná práce se nezabývá úlohou jednotlivých uvedených velkých osobností v konfiskačním procesu v tom smyslu, že by jim byly věnovány například samostatné kapitoly, neboť sleduje spíše komplexněji chápané procesy. Přesto však osobnosti typu Albrechta z Valdštejna nebo Františka z Dietrichsteina procházejí prakticky celou předkládanou prací a veškerými uváděnými tématy. Z toho je patmo, jak velkou roli zmiňované osobnosti hrály.

a právní historiografii. Probírá politické události v Říši, na něž císař posléze reagoval vydáváním různých sankčních právních opatření. Říšský acht je autorem považován za nejprísnejší z možných sankcí. Součástí aachtu byly i konfiskace pozemkového majetku, jejichž aplikaci a průběh autor sleduje s velkou důsledností. V závěrečné pasáži Christoph Kampmann svůj klasický postup rozšířil ještě o další pohled. Tím je zkoumání dobového veřejného mínění, které z různých pozic buď pozitivně, nebo naopak negativně vnímalo a mnohdy i náležitě komentovalo Ferdinandovu sankční politiku a konfiskační praxi. Jestliže jsou úvodní pasáže důležité tím, že je díky nim možno konfrontovat císařův přístup k potrestání politických odpůrců v českých a rakouských zemích s obdobným postupem v Říši, otevírá závěrečná kapitola zcela nové pohledy a možnosti pro nové typy otázek a pro nový způsob vnímání zkoumaných událostí a procesů.⁶⁴ Bez povšimnutí by neměla zůstat ani práce Michaela Frische „*Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II. vom 6. März 1629*“. Restituce církevního majetku v Říši byly naplánovány v okamžiku císařova zdánlivého vítězství v monarchii a v okamžiku úspěšného dovedení pobělohorských konfiskací do konce. Německé restituce v tomto kontextu tedy nebyly ničím jiným, nežli další vlnou Ferdinandova konfiskačního procesu.⁶⁵

Bílá hora a třicetiletá válka

Jak bylo uvedeno, problematika pobělohorských konfiskací bývá v literatuře tradičně uváděna v kontextu dějin stavovského povstání z let 1618–1620, spolu s jeho porážkou na Bílé hoře, následujícím potrestáním viníků a s první etapou třicetileté války, obvykle označovanou jako válka česká.⁶⁶ V české historiografii se dokonce v posledních letech hovoří o „mýtu Bílé hory“.⁶⁷ Spojení s tématem třicetileté války, někdy personifi-

(64) KAMPMANN, CH.: *Reichsrebellion und kaiserliche Acht*. Politische Strafjustiz im Dreißigjährigen Krieg und das Verfahren gegen Wallenstein 1634. Münster 1992; TÝŽ: *Videňský dvůr a Valdštejnův pád*. Říšské právo a politická trestní justice v 17. století. FHB 19, 1998, s. 117–146.

(65) FRISCH, M.: *Das Restitutionsedikt Kaiser Ferdinands II. vom 6. März 1629*. Tübingen 1993.

(66) POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha 1970, kap. Česká válka – lokalizovaný konflikt obecné povahy, s. 102–134; WEDGWOOD, C. V.: *Der Dreißigjährige Krieg*. München 1999, s. 62–90. K problematice českého stavovského povstání existuje také celá řada prací. V poslední době se touto problematikou zabýval Josef Janáček. JANÁČEK, J.: *České stavovské povstání 1618–1620*. (Otázky a problémy). FHB 8, 1985, s. 7–41.

(67) Josef Petráň ve svém výkladu o Bílé hoře (jenž lze do značné míry chápat nejen jako reflexi Bílé hory, ale i jako reflexi historické situace, kdy vznikala, tedy roku 1993) do značné míry relativizuje jednostranné historické interpretace a výklady, když říká: „Histori-

kované osobností Albrechta z Valdštejna, činí z pobělohorských konfiskací nejen objekt zájmu středoevropské historiografie, ale dokonce celoevropsky a celosvětově nosný a dlouhodobý předmět historického výzkumu i popularizačních prací.⁶⁸

Události spojené s porážkou stavovského povstání jsou obvyklým námětem především v české historiografii. Nositelem teze o přímé souvislosti stavovského povstání a pobělohorských konfiskací byl již Antonín Gindely. Na rozdíl od tradičního dobového názoru, který vinil aktivisty povstání z morálního selhání, Gindely se domníval, že v pozadí povstání primárně nestály ani náboženské, ani politické motivy, ale především důvody materiální a snahy o zisk statků.⁶⁹ Tento názor se od dobových soudů natolik odlišoval, že si jej ve svém rozboru úlohy Bílé hory v českých dějinách povšiml i František Kavka a pojal jej jako nejdůležitější zlom v po-

kem zprostředkované sdělení nelze považovat za absolutní danost, jako kterýkoliv jiný kulturní jev vzniká jistým způsobem uvažování.“ Proto i mýtus Bílé hory je podle jeho názoru důležitou složkou kulturní tradice českého národa, která patří k jeho základním symbolům. Slovem mýtus Petrůň přitom nezpochybnuje význam bělohorských událostí, spíše vysvětluje jejich sekundární působení jako historického symbolu, mýtu a stereotypu. Analýza „mýtu Bílé hory“ se u Petrůně do jisté míry podobá analogickému rozboru, kterému podrobuje Nicholas Henshall „mýtus absolutismu“ Ludvíka XIV. PETRŮŇ, J.: *Na téma mýtu Bílé hory*. In: Hledíková, Z. (ed.): *Traditio et cultus*. Praha 1993, s. 141–162 (zde též bohatá literatura k problematice „mýtu Bílé hory“). HENSHALL, N.: *The Myth of Absolutism. Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*. London – New York 1992. Srov. též HÝSEK, M.: *Bílá hora v české literatuře*. In: Teige, J. – Kuffner, H. – Hajn, A. – Hýsek, M. – Wirth, Z. (edd.): *Na Bílé hoře*. Praha 1921, s. 107–146. Petrůň dokazuje, že mýtus Bílé hory je skutečně přirozenou součástí české společnosti a jako důkaz cituje emotivní slova Jaroslava Golla, které ukazují na rozpor mezi vědeckým teoretickým vnímáním předmětu svého vnímání a vnímáním bělohorských událostí u tohoto zakladatele moderní české vědecké historiografie. GOLL, J.: *Poměry evropské po bitvě na Bílé hoře*. ČČM 49, 1875, s. 359–372.

(68) Osobnost Albrechta z Valdštejna je tradičním předmětem zájmu světové i české historiografie po mnohá desetiletí. Z nejdůležitějších děl, která na postavě Valdštejna vysvětlují politickou a vojenskou historii I. poloviny 17. století: RANKE, L. V.: *Geschichte Wallensteins*. Leipzig 1869; GINDELY, A.: *Wallenstein während seines ersten Generalats im Lichte der gleichzeitigen Quellen 1625–1630*. Prag – Leipzig 1886; RITTER, M.: *Untersuchungen zur Geschichte Wallensteins (1625–1629)*. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 4, 1890, s. 14–53; DVORSKÝ, F.: *Albrecht z Valdštejna až na konec roku 1621*. Praha 1892; PEKAŘ, J.: *Valdštejn 1630–1634*. Dějiny valdštejnského spiknutí. Praha 1895; STEIVE, F.: *Wallenstein bis zur Übernahme des ersten Generalats*. Historische Vierteljahrschrift 2, 1899, s. 211–230; HALLWICH, H. (ED.): *Fünf Bücher Geschichte Wallensteins*. Leipzig 1910; PROKEŠ, J. (ED.): *Doba bělohorská a Albrecht z Valdštejna*. Sborník osmi statí. Praha 1934; GÖRLITZ, W.: *Wallenstein*. Frankfurt/M 1948; DIWALD, H.: *Wallenstein*. Eine Biographie. München – Esslingen 1969; MANN, G.: *Wallenstein*. Frankfurt/M 1971; JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*; KOLLMANN, J.: *Valdštejn a evropská politika 1625–1630*. Historie I. generalátu. Praha 1999; TYŽ: *Valdštejnův konec*. Historie 2. generalátu 1631–1634. Praha 2001 (zde také uvedena další rozsáhlá literatura k tématu). Albrecht z Valdštejna vystupuje na mnohých místech a v mnohých souvislostech také v předkládané práci.

(69) GINDELY, A.: *Dějiny stavovského povstání léta 1618*. I.–IV. Praha 1870–1880.

v pohledu starší české historiografie na stavovské povstání a veškeré s ním svázané události a procesy.⁷⁰

Hypotéza o přelomovosti roku 1620 je vyjádřena i skutečností, že se výlučně v české historiografii dokonce hovoří o „době bělohorské“ a posléze analogicky také o „době předbělohorské“ či „pobělohorské“. Tyto termíny se staly obvyklými především během poslední čtvrtiny 20. století, snad ve snaze vyhnout se tradičním pojmům marxistické terminologie typu „pozdní feudalismus“, popřípadě ve snaze zpřesnit pojmy typu „raný novověk“ a přiblížit je specifickým českých dějin. Proto zmíněné termíny často užívali například František Kavka, Josef Petráň, Josef Válka nebo Josef Janáček.⁷¹ Představa o zásadním významu stavovského povstání a Bílé hory ovšem vyplývá i z děl jiných nežli českých autorů, kteří se zabývali dějinami habsburské monarchie a krizi mezi císařem Ferdinandem II. a českými stavy považovali za zásadní spor určující vývoj v celé střední Evropě. Vedle již zmiňovaného Hanse Sturmbergera lze v této souvislosti jmenovat především Ericha Zöllnera, Victora-Luciena Tapié a především Roberta J. W. Evanse.⁷² Z mladší generace historiků politických dějin raného novověku ve střední Evropě je potřeba jmenovat alespoň Thomase Winkelbauera a Joachima Bahlckeho.⁷³ Stále platné a inspirující jsou ovšem i starší práce o Bílé hoře a její úloze pro rané novověkou i moderní českou společnost, především studie Josefa Pekaře „*Bílá hora*“.⁷⁴

Pobělohorské konfiskace nelze zkoumat, aniž by byl brán v úvahu rámeček, který tomuto procesu poskytovala probíhající třicetiletá válka. Konfiskace a bojové akce zúčastněných armád se navzájem bezprostředně ovlivňovaly. Z konfiskací bylo vypláceno služné vojevůdcům i řadovým vojákům, momentální stav na bojištích určoval císařův postup a politickou taktiku při konfiskování provinilců z dob stavovského povstání i dalších

(70) KAVKA, F.: *Bílá hora a české dějiny*, s. 8–9. František Kavka klade Gindelyho názory do protikladu k názorům Václava Vladivoje Tomka, Antonína Rezka, Josefa Kalouska, popř. Ernesta Denise.

(71) KAVKA, F.: *Bílá hora a české dějiny*; PETRÁŇ, J.: *Na téma mytu Bílé hory*, s. 141–162; VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století*. I. Předbělohorská doba. Praha 1972. II. Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“. Praha 1983; JANÁČEK, J.: *České dějiny*. I/1. 2. Doba Předbělohorská. 1526–1547. Praha 1972, 1984.

(72) STURMBERGER, H.: *Aufstand in Böhmen. Der Beginn des Dreißigjährigen Krieges*. München – Wien 1959; ZÖLLNER, E.: *Geschichte Österreich*; TAPIÉ, V. L.: *Bílá hora a francouzská politika*. Praha 1936; EVANS, R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie*.

(73) Např. WINKELBAUER, T.: *Wandlungen des mährischen Adels um 1600*. In: Mack, K. (ed.): *Jan Amos Comenius und Politik seiner Zeit*. Wien – München 1992, s. 16–36; BAHLCHE, J.: *Konföderation und Widerstand*. Die politische Beziehungen der böhmischen Ständege-meinde. FHB 13, 1990, s. 235–288.

(74) PEKAŘ, J.: *Bílá hora*. Její příčiny a následky. Praha 1921.

tažení, jakož i při rozdělování již zabavených statků. Problematika třicetileté války je ostatně tradičním objektem zájmu evropské historiografie, a to z nejrůznějších pohledů a na základně nejrůznější metodologie. Základní práci o dějinách prvního skutečně celoevropského válečného konfliktu pořád zůstává kniha Antonína Gindelyho „*Geschichte des Dreißigjährigen Krieges*“, od jejíhož vzniku již uplynulo více jak sto dvacet let.⁷⁵ Autoři jako Johannes Kunisch, Josef Polišenský, Johannes Burckhardt, Herbert Langer, Peter Englund nebo Hans Medick navíc v posledních letech dokázali, že dějiny třicetileté války jsou zároveň dějinami proměny politických, společenských i kulturních struktur od přežívající pozdně středověké a časně novověké tradice směrem k novověku, absolutismu, baroku a předosvícenskému racionalismu.⁷⁶ Některé detailní studie dokazují, že nelze zkoumat proces pobělohorských konfiskací, aniž by bylo bráno v úvahu, že bezprostředně souvisejí s válečnými a politickými událostmi třicetileté války. Bez vojenského vítězství na Bílé hoře by Ferdinand II. mohl jen s těžší přistoupit k rozsáhlým konfiskacím v českých zemích. Ve východomoravském Valašsku a v dalších geografických oblastech, které se po dlouhou dobu bránily obsazení císařskými vojsky, bylo sice možno provést konfiskace „de jure“, po dlouhou dobu je však nebylo možno uvést ve skutečnost. Bez vítězství vojsk Albrechta z Valdštejna v Říši na sklonku dvacátých let 17. století by se císař nejspíše neodhodlal k prosazení Restitučního ediktu. Nebytí politického a vojenského pádu generalissima a následných jednání o uzavření pražského míru s potřebou vyplatit a pacifikovat ohromnou armádu, v Čechách by nejspíše nedošlo k valdštejnským a trčkovským konfiskacím. V uvedených příkladech by bylo možno dlouho pokračovat.

(75) GINDELY, A.: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges in drei Abteilungen*. 1–3. Leipzig 1882.

(76) POLIŠENSKÝ, J.: *Třicetiletá válka a evropské krize*; TÝŽ: *Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618–1648*. Documenta bohémica bellum tricennale illustrantia I. Prag 1971; *Der Dreißigjährige Krieg*. Beiträge zu seiner Geschichte. Wien 1976; RUDOLF, H. U.: *Der Dreißigjährige Krieg*. Darmstadt 1977; LANGER, H.: *Hortus Bellicus*. Der Dreißigjährige Krieg. Eine Kulturgeschichte. Leipzig 1978; PARKER, G.: *The Thirty Year's War*. London – Boston – Melbourne – Henley 1984 (německy PARKER, G.: *Der Dreißigjährige Krieg*. Frankfurt/M – New York 1987); KUNISCH, J.: *Fürst – Gesellschaft – Krieg*. Studien zur bellizistischen Disposition des absoluten Fürstenstaates. Köln – Wien 1992. BURKHARDT, J.: *Der Dreißigjährige Krieg*. Frankfurt/M 1992; BOŠMANN, K. – SCHILLING, H. (EDD.): *1648. Krieg und Frieden in Europa*. II. Kunst und Kultur. München 1998, s. 253–263; WEDGWOOD, C. V.: *Der Dreißigjährige Krieg*; KRUSENSTJERN, B. V. – MEDICK, H. (EDD.): *Zwischen Alltag und Katastrophe*. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe. Göttingen 1999, s. 230–271; ENGLUND, P.: *Nepokojná léta*. Historie třicetileté války. Praha 2000; KLUČINA, P.: *Třicetiletá válka*. Obraz doby 1618–1648. Praha 2000.

Nástup absolutismu

Jedna ze základních otázek, které je potřeba si položit v souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi, zní, zda tento proces přispěl nebo dokonce rozhodl o proměně středoevropské společnosti natolik, že je možno hovořit o přechodu od stavovského systému k absolutismu. Toto téma je již více jak čtvrtstoletí předmětem historického zkoumání a v posledních více jak deseti letech se kolem něj rozhořela obzvláště živá diskuse.⁷⁷ V evropské historiografii po mnoho desítek let převládal názor, že první polovina 17. století představovala epochu, která znamenala etablování absolutistického systému.⁷⁸ Ve Francii tento proces navazoval na snahy Františka I.

(77) O diskusi a dějinách pojmu absolutismus se alespoň parciální zprávu pokusil podat SCHMALE, W.: *Absolutismus: Biographie eines Begriffs*. Beiträge zur historischen Sozialkunde 31, 2001, Nr. 4, s. 5–14; dále ČAPLOVIČOVÁ, K.: *Absolutizmus ako historický pojem a jav*. Historický časopis 49, 2001, s. 100–119 a KNOZ, T.: *Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu*. ČMM 121, 2002, s. 451–483. Zde uvedena i další literatura k problému. Srov. též MATA, P.: *Čas nebylosti, čas změn*. Konference o evropské šlechtě v 17. století. ČČH 98, 2000, s. 211–212 a PÁNEK, J.: *Absolutismus, habsburská monarchie a české země*, s. 483–486. Základní práci uvedené diskuse je kniha anglického historika Nicholase Henshalla. HENSHALL, N.: *The Myth of Absolutism*. Henshallova práce vychází především z analýzy francouzských poměrů v době vlády Ludvíka XIV. Dále je nutno zmínit alespoň studie VIERHAUS, R.: *Barock und Absolutismus*. In: Garber, K. (ed.): *Europäische Barock-Rezeption*. Wiesbaden 1991, s. 45–62; DUCHHARDT, H.: *„Absolutismus“ – Abschied von einem Epochenbegriff?* HZ 58, 1994, s. 113–122. ASCH, R. G. – DUCHHARDT, H. (ED.): *Der Absolutismus – ein Mythos?* Köln – Weimar – Wien 1996. Zde je mezi jinými uveřejněna například zajímavá studie HINRICHS, E.: *Abschied vom Absolutismus? Eine Antwort auf Nicholas Henshall*. In: Asch, R. G. – Duchhardt, H. (edd.): *Absolutismus – ein Mythos?*, s. 353–371. Další reakce jsou obsaženy ve staťkách a knihách SCHMALE, W.: *The Future of „Absolutism“ in Historiography: Recent Tedecies*. Journal of Early Modern History 2, 1998, s. 190–202; HINRICHS, E.: *Fürsten und Mächte*. Zum Problem des europäischen Absolutismus. Göttingen 2000. Důležitá konference na uvedené téma se zaměřením na roli šlechty se konala v září 1999 v Osnabrücku a příspěvky byly vydány ve sborníku ASCH, R. G. (ED.): *Der europäische Adel im Ancien Régime*. Von der Krise der ständischen Monarchien bis zur Revolution (1600–1789). Köln – Weimar – Wien 2001. Jiným, byť také ne obecně přijatým hlasem do diskuse je stať BERGERHAUSEN, H. W.: *Die „Verneuerte Landesordnung“ in Böhmen 1627: ein Grunddokument des habsburgischen Absolutismus*. HZ 272, 2001, s. 327–351.

(78) Zakladatelem tohoto vnímání byl ROSCHER, W.: *Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland*. Geschichte der Wissenschaften in Deutschland. Neuere Zeit. München 1874; TYZ: *Politik*. Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie. Stuttgart – Berlin 1908, s. 193–307. Z Roscherových tezí vycházela s menšími nebo většími výhradami celá řada historiků po celé 20. století. Z nejvýznamnějších publikací na toto téma je potřeba jmenovat alespoň MOUSNIER, R. – HARTUNG, F.: *Quelques problèmes concernant la monarchie absolue*. In: Relazioni X Congresso Internazionale di Scienze Storiche. Volume IV. Storia moderna. Firenze 1955, s. 4–55; HUBATSCH, W. (ED.): *Absolutismus*. Darmstadt 1973. Zde obsažena celá řada starších statí, např. MOMMSEN, W.: *Zur Beurteilung des Absolutismus*, s. 65–93; WITTRAM, R.: *Formen und Wandlungen des europäischen Absolutismus*, s. 94–117. Z dalších důležitých statí WAGNER, F. (ED.): *Europa im Zeitalter des Absolutismus und der Aufklärung*. (Handbuch der europäischen Geschichte 4). Stuttgart 1968; OESTREICH, G.: *Strukturproble-*

a Jindřicha IV. a býval spojován především s léty mezi nástupem Jeana Armanda Duplessis, kardinála Richelieu, do funkce prvního ministra a porážkou obou frond. V habsburské monarchii teoreticky měl probíhat obdobný proces paralelně. Navazoval na integrační snahy Maxmiliána I. a Ferdinanda I. a naplňován byl především Ferdinandem II. Konfiskace, ať již v mírnější či v radikálnější podobě, ve formě právní normy nebo skutečnosti, hrály nezastupitelnou roli. Když Richelieu porazil povstání z La Rochelle nebo později jeho nástupce Mazarin frondu parlamentu a frondu princů, vždy se o konfiskacích jednalo. Jak dokazují autoři zabývající se danou problematikou, je právě naplněná či skrytá politická hra s konfiskacemi výrazným krokem na cestě k posílení panovnické moci.⁷⁹ Ačkoliv poměry v habsburské monarchii v první polovině 17. století lze jen omezeně srovnávat se situací ve Francii, hrají i zde konfiskace velkou roli na cestě k posílení postavení panovníka. Alespoň do jisté míry to dokazuje biografie Ferdinanda II. z pera Johanna Franzla, který základní dobové politické proměny představil na pozadí životopisu Ferdinanda II. a výkladu o jeho osobních osudech a vlastnostech.⁸⁰ Ještě dříve se podobným směrem vydal Hans Sturmburger, u něž se vazba mezi osobností Ferdinanda II. a konstituováním absolutistického státu dostala dokonce do titulu jednoho z jeho děl.⁸¹ Dané téma lze samozřejmě sledovat také ve velkých syntézách rakouských dějin. Parciálně v knize Ericha Zöllnera „*Geschichte Österreichs*“, které jsou však přece jen více klasickým výkladem a souvislosti mezi konfiskacemi a zásadními společenskými proměnami se věnují pouze periferně.⁸² Zásadní význam lze ovšem přisoudit syntéze

me des europäischen Absolutismus. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 15, 1968, s. 329–347. KUNISCH, J.: *Staatsverfassung und Mächtepolitik*. Zur Genese von Staatskonflikten im Zeitalter des Absolutismus. Berlin 1979; HINRICHS, E. (ED.): *Absolutismus*. Frankfurt/M 1986. V poslední době se tohoto pojetí drží především Johannes Kunisch. KUNISCH, J.: *Absolutismus*. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime. Göttingen 1986 (citováno podle 2. vydání, Göttingen 1999). Zde též rozsáhlý soupis pramenů a literatury. (Zde též bohatá analytická bibliografická příloha.)

(79) Ze starší literatury především D'AVENEL, G.: *Richelieu et la monarchie absolue*. I–IV. Paris 1884–1890; HITIER, J.: *La doctrine de l'absolutisme*. Etude du droit public. Paris 1903. V současné době především BLUCHE, F.: *Le despotisme éclairé*. Paris 1985; TYŽ: *Louis XIV*. Paris 1986, především kapitola „La monarchie absolue“, s. 185–187; TYŽ (ED.): *Dictionnaire du Grand siècle*. Paris 1990. Srov. BABELON, J.-P.: *Henri IV*. Paris 1982, především kap. „Le gouvernement des hommes“, s. 705–730; CHEVALIER, P.: *Louis XIII, roi corrélien*. Paris 1979, kap. „Les souverains et le seigneur cardinal au gouvernail“, s. 279–295; MOUSNIER, R.: *Les Institutions de la France sous la monarchie absolue, 1598–1789*. Paris 1980, Paris 1990; CASANDEY, F. – DESCIMON, R.: *L'absolutisme en France*. Histoire et historiographie. Paris 2002.

(80) FRANZL, J.: *Ferdinand II*.

(81) STURMBERGER, H.: *Kaiser Ferdinand II. und das Problem des Absolutismus*. München 1957.

(82) ZÖLLNER, E.: *Geschichte Österreichs*. ⁸Wien 1990, s. 211–218. Erich Zöllner ve své

anglického historika Roberta J. W. Evanse, který neobvyklým způsobem dokázal vystihnout napětí mezi centrem a okrajovými oblastmi habsburské monarchie.⁸³ Podobným způsobem se později vydal také Joachim Bahlcke v díle „*Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*“, jehož výklad ovšem končí na prahu stavovského povstání, takže do něj proces konfiskací a dokončení cesty k absolutismu není v plné míře zahrnut.⁸⁴

Mnozí historikové si v minulosti povšimli, že problém historické terminologie, a tedy i problém chápání pojmu „absolutismus“, do značné míry souvisí s chápáním statiky a dynamiky v dějinách, resp. s chápáním pokroku nebo modernizace v dějinách. Winfried Schulze provedl podobnou úvahu na příkladu pojmu „stavovská společnost“, který je velmi často považován za protipól pojmu „absolutismus“.⁸⁵ Historikové uvažovali, je-li absolutismus, popř. protireformace, ve srovnání s předchozí epochou reakčním krokem zpět, anebo nejde-li o projev modernizace směřující k novodobé společnosti.⁸⁶ Právě pojetí dějin jako pohybu zřejmě vede k potřebě jednotlivé kroky tohoto pohybu pojmenovávat i při vědomí, že jednotlivé pojmy vyjadřují historickou skutečnost pouze s relativní přesností. To již je ovšem podstatně složitější obecně sémiotický problém.⁸⁷

syntéze popisuje stavovské povstání v Rakousích. V souvislosti s konfiskacemi hovoří o přílivu cizích, většinou románských a německých šlechtických rodin. Zöllner v poznámce pod čarou komentuje situaci ve dvacátých letech 17. století a jeho vnímání pozdější českou historiografií následovně: „Pro českou nacionální, ale také slavofilskou historiografií na Západě (miněna je například kniha Ernesta Denise *La Bobème depuis la Montagne blanche*, 1903), která reagovala na mezinárodní napětí před první světovou válkou, je charakteristické, že události mezi roky 1620 a 1627 byly líčeny jako počátek ‚martyria‘ českého národa pod habsburskou mocí. Ve skutečnosti stály na pozadí tehdejších událostí protiklady mezi absolutismem a stavovskou mocí, popř. katolicismem a protestantismem.

(83) EVANS, R. J. W.: *Vznik habsburské monarchie*, s. 191–358. Slovem „Making“ v originálním názvu své slavné knihy v souvislosti s lety v podtitulu 1550–1700 Robert J. W. Evans dává najevo, že „vytvoření“ („absolutní“) monarchie je dlouhodobým procesem.

(84) BAHLCKE, J.: *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit*. Die Länder der böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619). München 1994.

(85) Schulze přitom nehovoří o cestě od stavovské společnosti k absolutismu, ale o cestě od stavovské k občanské společnosti. SCHULZE, W.: *Die ständische Gesellschaft des 16./17. Jahrhunderts als Problem von Statik und Dynamik*. In: Schulze, W. (ed.): *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*. München 1998, s. 1–17. Srov. dále PRESS, V.: *Vom „Ständestaat“ zum Absolutismus*. 50 Thesen zur Entwicklung des Ständewesens in Deutschland. In: Baumgardt, P. (ed.): *Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preussen*. Berlin 1983, s. 319–327.

(86) REINHARD, W.: *Gegenreformation als Modernisierung?* Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. Archiv für Reformationsgeschichte 68, 1977, s. 226–252; BLÄNKER, R.: „Absolutismus“ und „Frühmoderner Staat“. Problemen und Perspektiven der Forschung. In: Vierhaus, R. (ed.): *Frühe Neuzeit – Frühe Moderne?* Göttingen 1992, s. 55.

(87) K tomu např. ECO, U.: *Segno*. Milano 1973. Citováno podle německého vydání TÝŽ: *Das Zeichen*. Einführung in einen Begriff und seine Geschichte. Frankfurt/M 1977; ULL-

V souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi ve střední Evropě to znamená položit si celou řadu výše avizovaných otázek: Zda vůbec a popřípadě v jakém rozsahu tento proces představoval společenské změny a proměny vedoucí od stavovského systému k absolutismu? Nakolik byl neměnnou, nebo alespoň relativně neměnnou „věčnou“ právní normou, popř. jakým způsobem kontinuálně navazoval na starobylé, nebo alespoň „předbělohorské“ společenské, právní a kulturní trendy, a nakolik naopak představoval „novost“, společenskou cézuru a diskontinuitu a nastoupení cesty k „modernitě“?⁸⁸ Zdali se po proběhnutí konfiskačního procesu změnilo postavení státu a panovníka ve společnosti jako celku, nebo alespoň v poměru vůči šlechtě, a zdali se tak vytvořil nový „obraz panovníka“, který by bylo možno označit za „absolutistický“?⁸⁹ Jakou roli hrála v tomto procesu a po jeho skončení šlechta jako společenská vrstva s rozhodujícím (aktivním i pasivním) podílem na pobělohorských konfiskacích.⁹⁰ Je nutné se tázat, nakolik napomohly prosazení celého komplexu historických

MANN, S.: *Semantik*. Frankfurt/M 1973; PEREGRIN, J.: *Úvod do teoretické semantiky*. Brno 1994. Zde další literatura k problému.

(88) HEILINGSETZER, G.: *Das Jahr 1620 als Zäsur?* Der oberösterreichische Adel im Vergleich mit dem Adel der böhmischen Länder. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Aristokratická rezidence a dvory v raném novověku*. OH 7. České Budějovice 1999, s. 115–137.

(89) STOLLEIS, M.: *Staat und Staatsräson in der frühen Neuzeit*. Studien zur Geschichte des öffentlichen Rechts. Frankfurt/M 1990; SKALWEIT, S.: *Herrscherbild im 17. Jahrhundert*. HZ 184, 1957, s. 65–80; REPGEN, K. (ED.): *Das Herrscherbild im 17. Jahrhundert*. Münster 1991.

(90) Základní charakteristika POWIS, J.: *Der Adel*. Paderborn – München – Wien – Zürich 1986; MAIER, CH. – CONZE, W.: *Adel. Aristokratie*. In: Brunner, O. – Conze, W. – Koselleck, R. (edd.) *Geschichtliche Grundbegriffe*. Bd. I. Stuttgart 1972, s. 1–48; ASCH, R. G. (ED.): *Der europäische Adel im Ancien Régime*. K proměně postavení šlechty v Evropě, ve střední Evropě a v habsburské monarchii v poslední době ENDRES, R.: *Adel in der Frühen Neuzeit*. München 1993; DEWALD, J.: *The European Nobility 1400–1800*. Cambridge 1996; PRESS, V.: *Adel in den österreichisch-böhmischen Erblanden und im Reich zwischen dem 15. und dem 17. Jahrhundert*. In: Krittler, H. (ed.): *Adel im Wandel*. Politik – Kultur – Konfession. 1500–1700. Wien 1990, s. 19–31; TÝZ: *Der niederösterreichische Adel um 1600 zwischen Landbaus und Hof – eine Fallstudie*. In: Klingenstein, G. – Lutz, H. (edd.): *Spezialforschung und „Gesamtgeschichte“*. Wien 1981, s. 17–47. TÝZ: *The System of Estates in the Austrian Hereditary Lands and in the Holy Roman Empire: A Comparison*. In: Evans, R. J. W. – Thomas, T. V. (edd.): *Crown, Church and Estates*. Central European Politics in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. London 1991, s. 1–22; PÁNEK, J.: *Úloha stavovství v předbělohorské době 1526–1620*. (Vývoj názorů novodobé české historiografie). ČsČH 25, 1977, s. 732–761. WINKELBAUER, T.: *Krise der Aristokratie?* Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert. MIOG 100, 1992, s. 328–353; MATA, P.: *Aristokratisches Prestige und der böhmische Adel (1500–1700)*. Frühneuzeit-Info 10, 1999, Heft 1–2, s. 43–52. BŮŽEK, V.: *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. OH 7. České Budějovice 1999, s. 5–28; BŮŽEK, V. – HRDLÍČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z.: *Věk urozených*. Šlechta v českých zemích na prahu novověku. Praha – Litomyšl 2002.

procesů, obvykle označovaných pojmy byrokratizace, hierarchizace, sociální disciplinace, konfesionalizace a protireformace apod.⁹¹ Opomenuta by neměla být otázka, nakolik eventuální změny způsobené nebo spoluzpůsobené konfiskacemi měly globální ráz a zasáhly i oblasti kultury směrem k „dvorské společnosti“ a barokní kultuře?⁹² Velmi dlouho se zdálo, že všechny tyto otázky lze zodpovědět poměrně jednoduchým a jednoznačným způsobem. Dnes je však patrné, že při pluralitě a zároveň komplexnosti historických metod a přístupů i při snaze obsáhnout do hodnocení co největší množství a spektrum pramenů budou jednoznačné odpovědi na složité otázky nalézány obtížně a neobejdou se ani bez zdánlivě vzájemně si odporujících závěrů.⁹³

(91) PÁNEK, J.: *K úloze byrokratizace při přechodu od stavovské k absolutní monarchii ve střední Evropě 17. a 18. století*. In: Maur, E. (ed.): *Historická úloha absolutní monarchie ve střední Evropě 17. a 18. století*. AUC. Philosophica et Historica 3, 1991 (Studia historica 26, 1989), s. 75–85. REINHARD, W.: *Sozialdisziplinierung – Konfessionalisierung – Modernisierung*. Ein historiographischer Diskurs. In: Boškowska-Leimgruber, N. (ed.): *Die Frühe Neuzeit in der Geschichtswissenschaft*. Paderborn – München – Wien – Zürich 1997. s. 39–56. WINKELBAUER, T.: *Grundherrschaft, Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung in Böhmen, Mähren und Österreich unter der Enns im 16. und 17. Jahrhundert*. In: Bahlcke, J. – Strohmeyer, A. (edd.): *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert in Staat, Gesellschaft und Kultur*. Stuttgart 1999, s. 307–338. REINHARD, W.: *Konfession und Konfessionalisierung in Europa*. In: Týž (ed.): *Bekenntnis und Geschichte*. München 1981, s. 165–189; Týž: *Möglichkeiten und Grenzen der Verbindung von Kirchengeschichte mit Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*. In: Klingenstein, G. – Lutz, H. (edd.): *Spezialforschung und „Gesamtgeschichte“*. Beispiele und Methodenfragen zur Geschichte der frühen Neuzeit. Wien 1981, s. 243–278.

(92) Základní sociologicky pojatou práci na toto téma stále zůstává dílo Norberta Eliase o dvorské společnosti, i když je mu v poslední době dosti vytýkán zjednodušující metodický přístup. Tuto polemiku vede především nizozemský historik Jeroen Duindam. ELIAS, N.: *Die höfische Gesellschaft*. Neuwied – Berlin 1969. Z klasických a nejdůležitějších prací o roli dvorské společnosti je KRUEDENER, J.: *Rolle des Hofes im Absolutismus*. Stuttgart 1973; EHALT, H. CH.: *Ausdrucksformen absolutistischer Herrschaft*. Dargestellt vor allem am Beispiel des Wiener Hofes unter Leopold I., Joseph I. und Karl VI. Wien 1978. Metodicky nejnovější srovnávací práce DUINDAM, J.: *Myths of Power*. Norbert Elias and the Early Modern European Court. Amsterdam 1994; Týž: *The court of the Austrian Habsburgs: locus of a composite heritage*. Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen 8, 1998, s. 24–58; Týž: *Vienna and Versailles*. The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550–1780. Cambridge 2003. Rudolf Vierhaus podal seznam autorů, kteří s pojmy „barok“ a „absolutismus“ zacházeli jako se synonymy, popř. používali termínu „barok“ pro označení epochy. Došel ovšem k závěru, že jich nebylo až tak mnoho, např. Carl Joachim Friedrich, Pierre Francastel, Victor-Lucien Tapié nebo Robert Mandrou. VIERHAUS, R.: *Barock und Absolutismus*, s. 45–62. Podobně jako Ehalt, také Vierhaus hovoří o baroku jako o výrazovém stylu (Ausdruckstil) absolutismu. HUBATSCHEK, W.: *„Barock“ als Epochenbezeichnung*. Zu neueren geschichtswissenschaftlichen Schriften über das 17. und 18. Jahrhundert. In: Týž (ed.): *Absolutismus*, s. 269–273; FOERSTER, R. H.: *Die Welt des Barock*. Eltville 1981, s. 147–151.

(93) V době přípravy této práce bylo vydáno několik knih a studií, které lze z hlediska sledovaného tématu považovat za velmi závažné, k nimž ovšem mohlo být bohužel přihlédnuto pouze částečně. V první řadě se to týká rozsáhlé syntézy Thomase Winkelbauera o ra-

kouských dějinách 16. a 17. století, WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil I, 2.* Wien 2003, a neméně rozsáhlé práce Petra Mati o české raně novověké šlechtě, MAŤA, P.: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, ale také užitečné příručky ke středoevropským pramenům raného novověku PAUSER, J. – SCHEUTZ, M. – WINKELBAUER, T. (EDD.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch. Wien – München 2004. Totéž lze říci i o drobnější, nicméně pro dané téma velmi přínosné práci Jana P. Kučery o „potracení starobylé slávy české“ a v neposlední řadě také o biografii jednoho z předních českých povstalců a nedobrovolného účastníka konfiskačního procesu Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdružic z pera Marie Koldinské. KUČERA, JAN P.: *8. II. 1620 Bláá hora. O potracení starobylé slávy české*. Praha 2003; KOLDINSKÁ, M.: *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic. Cesta intelektuála k popravišti*. Praha – Litomyšl 2004. Totéž se týká některých překladů starších cizojazyčných prací, především práce Roberta R. J. Evanse o rakouské monarchii v raném novověku. EVANS, R. J.: *Vznik habsburské monarchie*.